

Є.Б. Коцюбинська, к.е.н., доц.*Житомирський державний технологічний університет*

Оцінка наукових підходів до визначення бюджетного ризику

Проведено огляд літературних джерел з питань управління бюджетними ризиками, що дозволило визначити проблемні питання в цій сфері: наявність значної кількості підходів серед науковців щодо трактування поняття «бюджетний ризик», визначення його видів та інших базових понять; відсутність усталених методик оцінки та аналізу бюджетних ризиків; відсутність концепції управління бюджетними ризиками на державному рівні.

Встановлено взаємозв'язок між поняттями «невизначеність», «ризик», «небезпека», «загроза». Це дозволило розкрити поняття «бюджетний ризик» (як ймовірності виникнення втрат бюджету внаслідок впливу ряду факторів, які негативно впливають на стійкість бюджетів, і які підлягають кількісній і якісній оцінці).

Відображено фактори, під впливом яких відбувається зростання бюджетних ризиків.

Мета статті полягає у розкритті основних понять управління бюджетними ризиками та виявленні проблемних питань у даній сфері.

Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є визначення алгоритму прийняття рішення під час управління бюджетними ризиками.

Ключові слова: ризик; бюджет; бюджетний ризик; фінансовий ризик.

Постановка проблеми. Питання ризиків неодноразово порушуються в наукових статтях, а дослідження в сфері ризик-менеджменту є доволі актуальними протягом останніх років. Проте, як правило, науковці приділяють увагу саме комерційній сфері або ж не вказують на особливостях адаптації розглянутих ними методів вивчення ризиків саме до бюджетної сфери. В той самий час, здійснення бюджетної діяльності завжди пов'язане з певними ризиками. А складна соціально-економічна ситуація, яка впливає на всю бюджетну систему України, загострює та підкреслює актуальність дослідження теоретичних проблем управління бюджетними ризиками. Проведений огляд наукових статей з проблематики управління бюджетними ризиками показав, що дослідники одностайні у зазначенні актуальності даної теми. Проте щодо конкретних практичних результатів досліджень в заявленій галузі знань, то їм приділяється не така велика увага. Саме тому необхідною є систематизація праць науковців з метою визначення питань, які є актуальними, проте недостатньо розкритими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем бюджетних ризиків порушувалося в працях таких науковців, як Балацький Є., Бондарук О., Булгакова С., Карагозлю Ю., Микитюк І., Новіков В., Шпіцглюз С., Шулюк Б. В той самий час варто зазначити, що дослідження проблематики саме бюджетного ризику недостатньо активно проводиться в наукових колах.

Мета дослідження полягає у розкритті основних понять управління бюджетними ризиками на підставі проведення огляду наукових статей та виявлення проблемних питань в даній сфері.

Викладення основного матеріалу дослідження. Опрацювання наукової літератури фінансового спрямування дозволило нам окреслити ряд проблемних питань, які ставлять дослідники в сфері управління бюджетними ризиками, зокрема: 1) наявність значної кількості підходів серед науковців щодо трактування поняття «бюджетний ризик», визначення його видів та інших базових понять; 2) відсутність усталених методик оцінки та аналізу бюджетних ризиків; 3) відсутність концепції управління бюджетними ризиками на державному рівні.

Окреслені проблеми теоретичного характеру в поєднанні з проблемами управління бюджетними ризиками на практиці, що проявляються в слабкій інституційній структурі управління та неналежному кадровому забезпеченні моніторингу бюджетними ризиками, зумовлює необхідність вирішення доволі складного завдання – створення комплексного механізму управління бюджетними ризиками. Його розробка, в першу чергу, повинна ґрунтуватися на чіткому понятійному апараті, адже без цього складно проводити розгорнуту класифікацію методичних підходів до формалізації, вимірювання та практичного застосування бюджетних ризиків в бюджетному процесі.

Для того, щоб описати підходи до трактування бюджетних ризиків, слід зупинитися, в першу чергу, на особливостях, що виникають при розкритті поняття «ризик». Адже під час аналізу літературних джерел встановлено, що при його трактуванні авторами часто вживаються такі поняття, як «невизначеність», «небезпека», «загроза». Крім того, доволі часто останні два поняття ототожнюються з поняттям «ризик» та між собою, що вимагає розкриття відмінностей між ними.

Ризик, як правило, описують як загальну характеристику події або ситуації при прийнятті управлінського рішення в умовах невизначеності, що означає ймовірність формування та впливу ймовірності настання збитку в результаті настання наслідку від прийняття такого управлінського рішення [9, с. 14]. Таким чином ризик характеризують через поняття невизначеності.

На думку А.С. Віннікова, небезпека – це можливість якоїсь негативної події, нещастя, катастрофи, нанесення збитків тощо, або стан, за якого будь-кому або будь-чому щось загрожує [4]. Таким чином, це обґрунтовує доцільність розглядати небезпеку як існуючу або потенційну можливість дії внутрішньої або зовнішньої загрози, вплив якої може завдати шкоди будь-якому суб'єкту чи об'єкту.

Пашнюк Л.О. зазначає, що загроза – це чинник, що створює значну небезпеку стійкому функціонуванню економічної системи [12]. Прояв небезпеки у вигляді реальних втрат слід розглядати як сигнал можливого переростання її в загрозу, якщо не будуть прийняті відповідні заходи.

Вищенаведене дозволяє побудувати логічний зв'язок між поняттями «невизначеність», «ризик», «небезпека», «загроза» (рис. 1).

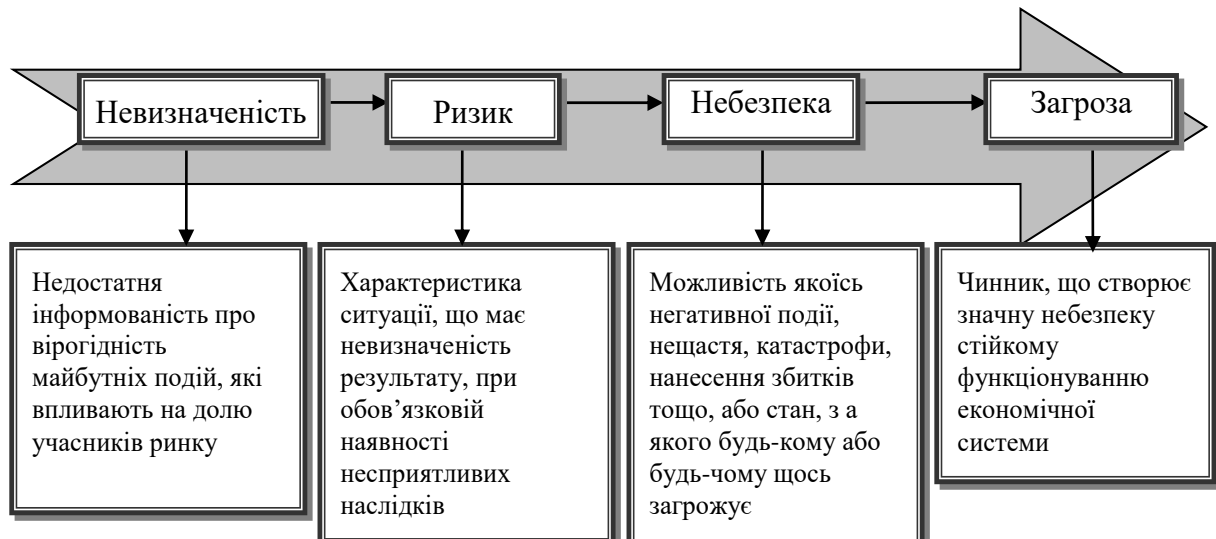

Рис. 1. Взаємозв'язок між основними поняттями, які використовуються при характеристиці ризику

Отже, в загальному ризик можна інтерпретувати як ймовірну характеристику будь-якої події, яка здатна здійснити той чи інший вплив на діяльність суб'єкта і приводить до сприятливих або несприятливих наслідків у разі успіху або невдачі відповідно.

Щодо бюджетного ризику, то він є окремим видом фінансових ризиків, до складу яких також належать кредитний, банківський, ринковий, страховий, ризик ліквідності, податковий ризик тощо.

Ткачова Т.Ю., Афанас'єва Л.В., Білоусова С.Н. розглядають два підходи до трактування бюджетних ризиків: – у вузькому значенні – це потенційно можливі відхилення бюджетного показника від його запланованого значення під впливом ризикуотворюючих факторів;

– у широкому значенні – це ймовірність невиконання заходів бюджетного планування та бюджетної політики в зв'язку з порушеннями в русі бюджетних ресурсів і їх пропорцій [10, с. 412].

Окремі науковці також намагаються поєднати ці підходи в одному визначенні, зокрема В.М. Новіков наголошує, що під бюджетним ризиком слід розуміти «...ризик, який виникає при бюджетуванні або в ситуації подолання невизначеності вибору, пов'язаного з ймовірністю відхилення бюджету від цільових бюджетних стандартів» [11, с. 76].

Крім визначених авторами підходів до трактування бюджетного ризику, слід наголосити на тому, що існують також відмінні дефініції, пов'язані з трактуванням бюджетного ризику на різних рівнях – на рівні конкретного суб'єкта господарювання та на рівні держави. У вітчизняній економічній літературі здебільшого досліджуються бюджетні ризики, притаманні діяльності суб'єктів господарювання на мікроекономічному рівні.

Як правило, автори, вибираючи сферу дослідження, визначають і об'єкт – бюджет підприємства, державний бюджет, обласний бюджет тощо, проте в окремих дослідженнях спостерігається невідповідність між даними категоріями. Так, Балацький Є.О., Шпіцглюз С.О., наводячи визначення бюджетного ризику, акцентували увагу на тому, що це «...різновид фінансового ризику, який притаманний кожному суб'єкту господарювання на усіх стадіях бюджетного процесу...» [1], проте своє подальше дослідження вони присвятили теоретичним та практичним аспектам бюджетних ризиків Сумського обласного бюджету.

З метою уникнення плутаними вважаємо недоцільним при розкритті поняття «бюджетний ризик» конкретизувати суб'єкта, бюджет якого досліджується, тобто трактування повинно охоплювати обидва рівні. Окремі науковці розмежовують ці рівні, вживаючи поруч з дефініцією бюджетного ризику, поняття фінансового ризику держави. Це дозволяє, за твердженням Єрмакової Е.А. [8] вважати, що перша категорія є частиною другою.

Розкриття сутності ризику, зокрема і бюджетного, дозволило визначити основні його ознаки – ймовірнісний та невизначений характер. Проте, враховуючи дослідження науковців [2; 3; 5], перелік

особливостей бюджетного ризику можна значно розширити: 1) об'єктивність прояву та всеохоплюючий характер; 2) ризик невикористаних можливостей; 3) економічна природа бюджетного ризику; 4) прийнятність бюджетного ризику; 5) суб'єктивний характер бюджетного ризику; 6) динамічність рівня бюджетного ризику.

Крім того, Булгакова С. та Микитюк І. [3] навели систему факторів бюджетного ризику на стадіях бюджетного процесу, що дозволяє, в свою чергу, визначати їх вплив на кожному етапі. Проте окремі фактори науковці представили в загальному вигляді, без конкретизації, зокрема такі, як макроекономічний та соціально-політичний.

Галухін А.В. також розглядає фактори ризику при складанні проекту бюджету та наголошує на недоцільності розгляду бюджетних ризиків у часі через зростання невизначеності майбутнього: «Поточне прагнення органів державної влади перейти на довгострокове планування і прогнозування нічого очікувати бути ефективним при поточному рівні розвитку проблематики управління ризиками» [6, с. 222].

Горохова Д.В., крім класифікації ризикоутворюючих факторів, наводить також принципи та етапи управління бюджетними ризиками та методи їх оцінки [7].

Балацький Є.О. та Шпіцглюз С.О. [1] наводить фактори бюджетних ризиків обласного бюджету в розрізі таких груп, як внутрішні та зовнішні, об'єктивні та суб'єктивні.

Сідельникова Л. та Костіна Н. [13, с. 82], вказуючи на складність трактування категорії «бюджетний ризик», до факторів його виникнення відносить ризики, притаманні всьому фінансовому сектору.

Окремі науковці використовують фактори виникнення бюджетних ризиків для здійснення їх класифікації. Так, Б.С. Шулюк [14, с. 171] виділяє дві групи ризиків:

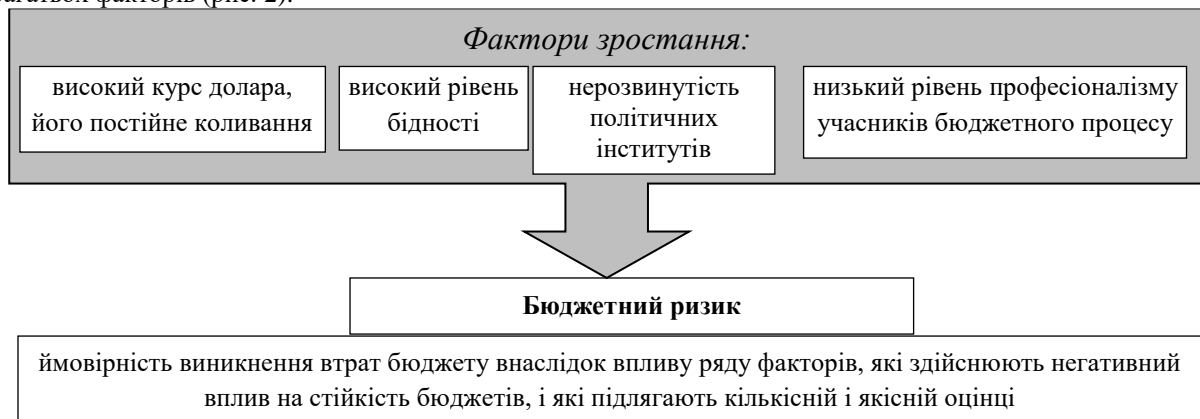
– ризики, на виникнення яких впливають зовнішні фактори (макроекономічні, соціально-демографічні, політичні);

– ризики, пов'язані з організацією бюджетного процесу.

Вважаємо, що остання представляє собою ризики, які виникають внаслідок дії внутрішніх факторів, проте, на жаль, автор їх не конкретизує. На нашу думку, такій класифікаційній ознаці бюджетних ризиків, як фактори виникнення, доцільно приділяти велику увагу, оскільки визначені види за цією ознакою найкращим чином розкриватимуть характеристики бюджетних ризиків за їх проявом та дозволятимуть спрогнозувати наслідки впливу.

У бюджетних відносинах ризикові ситуації можуть виникати з різних причин, наприклад, із набуттям чинності нового податкового законодавства або зі змінами чинного, зміною курсу гривні по відношенню до долара США, спадом виробництва, інфляцією тощо. Обсяг можливих втрат для бюджету і ступінь ризику важко передбачити, але відповідну оцінку необхідно проводити, використовуючи досвід аналогічних ситуацій, що мали місце в минулому [3, с. 63].

Таким чином, зростання бюджетних ризиків на державному рівні відбувається під впливом дії багатьох факторів (рис. 2).

Рис. 2. Фактори зростання бюджетних ризиків

Враховуючи різноманітність факторів, визначення бюджетних ризиків на державному рівні, на рівні регіону є доволі складним процесом, проте без цього неможливо забезпечити їх ефективне управління.

Висновки. Проблема бюджетного ризику у сучасній економічній думці займає одне з провідних місць. Отже, огляд літературних джерел показав, що значна кількість наукових досліджень присвячена теоретичним аспектам управління бюджетними ризиками – їх трактуванню, класифікації, факторів тощо. Проте навіть в такій ситуації ці питання залишаються невирішеними. Чітке окреслення основних понять (ризик, бюджетного ризику), ідентифікація факторів, що впливають на зростання ризиків сприяє управлінню бюджетними ризиками. Виконання наведених завдань забезпечить розробку ефективних заходів для їх мінімізації.

Список використаної літератури:

1. Балацький С.О. Бюджетні ризики як дестабілізатор фінансової безпеки обласного бюджету / С.О. Балацький, С.О. Шпіцглюз // Фінансовий простір. – 2015. – № 2. – С. 270–276 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fin_pr_2015_2_35.
2. Бондарук О.С. Бюджетні ризики та їх вплив на фінансову безпеку / О.С. Бондарчук // Міжнародні відносини / Серія : Економічні науки. – К., 2016. – № 9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/viewFile/3122/2803.
3. Булгакова С. Бюджетний ризик: сутність, класифікація, фактори ризику / С.Булгакова, І.Микитюк // Вісник КНТЕУ. – 2010. – № 2. – С. 59–68.
4. Булгакова С. Фактори бюджетного ризику / С.Булгакова, І.Микитюк // Вісник Академії митної служби України / Серія : Економіка. – 2011. – № 2. – С. 132–138 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsue_2011_2\(46\)_17](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsue_2011_2(46)_17).
5. Бюджетна система : підручник / за ред. В.М. Федосова, С.І. Юрія. – К. : ЦУЛ ; Тернопіль : Екон. думка, 2012. – 871 с.
6. Галухин А.В. К вопросу о бюджетных рисках региона / А.В. Галухин // Проблемы развития территории. – 2014. – № 2 (70). – С. 216–225.
7. Горохова Д.В. Управление бюджетными рисками субъектов РФ: современный взгляд и перспективы развития / Д.В. Горохова // Финансовый журнал. – 2013. – № 3. – С. 55–62.
8. Ермакова Е.А. Проблемы управления региональными бюджетными рисками / Е.А. Ермакова // Региональная экономика. Юг России. – № 1 (1). – 2013. – С. 35–41.
9. Карагозлю Ю. Концептуальна модель ризикоорієнтованого управління місцевими бюджетами / Ю.Карагозлю // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.13. – С. 247–251 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnlut_2013_23.
10. Никулина Е.В. Характеристика бюджетных рисков: экономическая сущность и мероприятия по их минимизации / Е.В. Никулина, И.Г. Федюшина // Молодой учёный. – 2014. – № 1 (60). – С. 411–413.
11. Новіков В.М. Бюджетний ризик: зміст та регулювання у соціальній інфраструктурі / В.М. Новіков // Демографія та соціальна економіка. – 2018. – № 1. – С. 73–86.
12. Пашинок Л. Загрози економічній безпеці підприємства та засоби їх нейтралізації / Л.Пашинок // Вісник Київського нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка / Серія : Економіка. – 2013. – № 151 (10). – С. 93–97.
13. Сідельникова Л. Вплив бюджетних ризиків на ефективність реалізації регіональної фінансової політики / Л.Сідельникова, Н.Костіна // Світ фінансів. – 2011. – Вип. 1. – С. 81–85 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/svitfin_2011_1_15.
14. Шулюк Б.С. Бюджетні ризики у фінансовій діяльності держави / Б.С. Шулюк // Вісник Одеського нац. ун-ту / Серія : Економіка. – 2017. – Т. 22, Вип. 3. – С. 170–174.

References:

1. Balac'kyj, Je.O. and Shpicgluz, S.O. (2015), «Bjudzhetni ryzyky jak destabilizator finansovoi' bezpeky oblasnogo bjudzhetu», *Finansovij prostir*, No. 2, pp. 270–276, [Online], available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fin_pr_2015_2_35
2. Bondaruk, O.S. (2016), «Bjudzhetni ryzyky ta i'h vplyv na finansovu bezpeku», *Mizhnarodni vidnosyny*, Serija *Ekonomichni nauky*, No. 9, K., [Online], available at: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/viewFile/3122/2803
3. Bulgakova, S. and Mykytjuk, I. (2010), «Bjudzhetnyj ryzyk: sutnist', klasyfikacija, faktory ryzyku», *Visnyk KNTEU*, No. 2, pp. 59–68.
4. Bulgakova, S. and Mykytjuk, I. (2011), «Faktory bjudzhetnogo ryzyku», *Visnyk Akademii' mytoi' sluzhby Ukrai'ny*, Serija *Ekonomika*, No. 2, pp. 132–138, [Online], available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsue_2011_2\(46\)_17](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsue_2011_2(46)_17)
5. Fedosov, V.M. and Jurij, S.I. (ed.) (2012), *Bjudzhetna sistema*, pidruchnyk, CUL, K., Ekon. dumka, Ternopil', 871 p.
6. Galukhin, A.V. (2014), «K voprosu o byudzhetnykh riskakh regiona», *Problemy razvitiya territorii*, No. 2 (70), pp. 216–225.
7. Gorokhova, D.V. (2013), «Upravlenie byudzhetnymi riskami sub"ektov RF: sovremennyi vzglyad i perspektivy razvitiya», *Finansovyi zhurnal*, No. 3, pp. 55–62.
8. Ermakova, E.A. (2013), «Problemy upravleniya regional'nymi byudzhetnymi riskami», *Regional'naya ekonomika, Yug Rossii*, No. 1 (1), pp. 35–41.
9. Karagozlu, Ju. (2013), «Konceptual'na model' ryzykooorientovanogo upravlinnja miscevymy bjudzhetamy», *Naukovyj visnyk NLTU Ukrai'ny*, Vol. 23.13, pp. 247–251, [Online], available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnlut_2013_23
10. Nikulina, E.V. and Fedyushina, I.G. (2014), «Kharakteristika byudzhetnykh riskov: ekonomicheskaya sushchnost' i meropriyatiya po ikh minimizatsii», *Molodoi uchenyi*, No. 1 (60), pp. 411–413.
11. Novikov, V.M. (2018), «Bjudzhetnyj ryzyk: zmist ta reguljuvannja u social'nij infrastrukturnij», *Demografija ta social'na ekonomika*, No. 1, pp. 73–86.
12. Pashnjuk, L. (2013), «Zagrozy ekonomichnij bezpeki pidpryjemstva ta zasoby i'h nejtralizacii», *Visnyk Kyi'vs'kogo nac. un-tu im. Tarasa Shevchenka*, Serija *Ekonomika*, No. 151 (10), pp. 93–97.
13. Sidel'nykova, L. and Kostina, N. (2011), «Vplyv bjudzhetnykh ryzykiv na efektyvnist' realizacii' regional'noi' fiskal'noi' polityky», *Svit finansiv*, Vol. 1, pp. 81–85, [Online], available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/svitfin_2011_1_15
14. Shuljuk, B.S. (2017), «Bjudzhetni ryzyky u finansovij dijal'nosti derzhavy», *Visnyk Odes'kogo nac. un-tu*, Serija *Ekonomika*, Vol. 22, Issue 3, pp. 170–174.

Коцюбинська Євгенія Брониславівна – кандидат економічних наук, доцент Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

- проблеми теорії та практики бюджету та бюджетного менеджменту.

Стаття надійшла до редакції 20.12.2018.